

Szociális költészet

Slobodan Berberski

A *szociális irodalom*, mondják, helytelen kifejezés, mert minden irodalom szociális, társadalmi; minden emberi tevékenység, különösen a felépítményben, a társadalmi lét, az objektív valóság kifejezése vagy tükröződése — néha kifejezése is meg tükröződése is — s ezért módfelett helytelen egy meghatározott irodalmi és általában művészeti elkötelezettséget szociálisnak minősíteni. A szociális irodalom mai ellenfelei arra törekszenek — csak látszólag más érvekkel, mint a tegnapiak —, hogy megnyilvánulását kiragadják történelmi meghatározottságából, megszüntessék társadalmi szerepét, elválasszák a munkásosztály, a proletariátus tevékenységétől és harcától. Ez lényegében nem más, mint a költészet és művészet autonómiájáról (nem viszonylagos és feltételes autonómiájáról) szóló tézis védelme, síkkraszállás arisztokratizmus mellett, a társadalomtól, osztálytól, osztályharcától való függetlensége mellett. A szociális irodalom ellenfeleit bántja, hogy ezt az irodalmat és a szocialista munkásmozgalom tudatos tevékenységét törvényszerű kapcsolatok fűzik egymáshoz; a szociális irodalom ereje és fejlődési vonala szo-

rosan kapcsolódik forradalmi mozgalmunk tevékenységéhez és terebélyesedéséhez. Ezért tehát a szociális irodalom csak természetes kereteiben tárgyalható.

I.

A szociális költészet és irodalom logikusan sarjad ki a szocialista eszméknek az emberi tudatban való térhódításából meg a munkásosztály izmosodásából. Már Živojin Žujović, az első szerb szocialista, utópista-szocialista külön gondot fordít az irodalomra és művészetre. Svetozar Marković, az első munkásszervezetek megteremtője és az első szocialista és munkáslap elindítója, az akkori romantika, nemzeti mítosz és idealista misztifikálás elleni harcában — a Szerb Matica *Letopisában* közzétett két jelentős cikkében, a *Költészet és gondolkodás* és a *Valóság a költészetben* című írásában — fölemeli szavát az egyéniség dualizmusát és elidegenedését hirdető „elméletek” ellen. Szembeszáll az akkori irodalom zömének együgyűségével és meddőségével, s harciasan megállapítja: „Az író köteles meg-

érteni az emberi életet mindazokban a körülményekben, amelyeket az élet teremt; köteles megérteni az *életben keletkező szükségleteket*, s tudnia kell *felelni azokra a kérdésekre*, amelyeket minden pillanatban fölvet. (S. B. kiemelése.) Ezt pedig csak a *korszzerű műveltségű ember* teheti meg". Marković egészen határozottan megköveteli a költőt, hogy „a nép megmozdult része”, „a nép fölébredt tudata” legyen, a költészet pedig „a társadalom vagy a nép életének megnyilatkozása, s az legyen mindig”. (S. B. kiemelése.) Ezeknek az eszméknek az érdeme, hogy a szociális és szocialista eszmék behatoltak az irodalomba, a publicisztika különvált a szépirodalomtól, a történetírás megszabadult a nemzeti mítosztól, s hogy az irodalmi kritika elszakadt a filológiától, és saját útjára lépett. Az irodalomnak társadalmi vonatkozása új fejlődési állapot adott, ez bontakoztatta ki új aktivizmusát, és szülte meg a szociális irodalmat. Jóval később, amikor már nemcsak általános munkásszervezetek léteztek, hanem volt egy olyan munkáspárt is, mint a Szerb Szociáldemokrata Párt, Dimitrije Tucović igen pontosan határozza meg a munkáspárt különféle tevékenységi formáinak viszonyát: „S amikor csak a proletárok akciójának mindezek az alakjai (szakszervezeti, parlamenti akciók, közművelődési és irodalmi tevékenység — S. B. megjegyzése Tucović szövegének előbbi része alóján) a szociáldemokrácia végső célja, az osztályuralom megsemmisítése és a proletariátus felszabadítása felé irányulnak, egy általános forradalmi harc különböző formáivá válnak: amikor azonban az ember mindegyiket külön-külön is elegetlen tartja, mellékútra vezetik, vagy opportunista, illetve anarchista tévelvgésbe sodorják az embereket.” Dušan Ponović még élesebben fogalmazza meg ezt az állásfoglalást: „Elszigetelni egy szervezetet a szocialista akciótól, a gyakorlati harctól, lényegében a szocializmustól való elszigetelését jelenti”. Popović ugyanazon a helyen — a Szerb Szociáldemokrata Párt VIII. kongresszusán — mondott beszámolójában a művészetről is beszélt: „Különbség van persze a párt, a szakszervezetek, kooperatívák, művészeti testületek stb. között... Ezek...különféle megnyilvánulásai, különféle formái a proletariátus akciójának. A proletariátus akciójának összessége

azonban lényegében *ugyanaz*... Tartalma szocialista, végcélja: a szocializmus". Ilyen, elméletileg tisztázott alapvető nézetek között születik meg és fejt ki hatását a fiatal szociális irodalom. Nagyszámú szocialista és munkásköltő művel; köztük vezető szerepet tölt be Kosta Abrašević, Stevan Luković, Emilo Rebić, Vidosav Trepčanin, Ljubica Ivošević-Dimitrov (Georgi Dimitrov élettársa). Ezekre az úttörőinkre és költőinkre igen jellemző, hogy szorosan kapcsolódtak a munkásosztályhoz, fenntartás nélkül vállalták a művészet társadalmi hivatását, teljesen és minden megnyilvánulásban egybeforrtak a mozgalommal. A mozgalom fiatalsága, az elméleti ismeretek és az általános kultúra szintje szükségszerűen gátat vet annak, hogy e jeles kulturális és irodalmi munkások valamennyi alkotása átlépje a tágabb nemzeti határokat. Ezzel a körülménnyel magyarázható az is, hogy Nestor Žučni (lalići születésű pék- és kézműipari s ki tudja, miféle munkás még) ideiglenesen eltávolodik a munkásmozgalomtól, és Skerlić meg a szerb burzsoázia a „nemzeti büszkeség” pozícióira, az „esztetizálás” világába vezetí át. Az eltévelyedett költő azonban — érezve a munkásosztály egyre növekvő erejét, s rádöbbenve arra, hogy félrevezették — halála előtt visszatér, legalábbis törekvéseiben, a forradalmi mozgalomhoz a költészetben is.

II.

Az első világháborút követő esztendők általánosabb elégedetlenséget hoznak, a szocialista mozgalomhoz pedig egyes kispolgári elégedetlenkedők is csatlakoznak, rövidebb vagy hosszabb időre, s egy bizonyos eszmei zűrzavart idéznek elő. Csak amikor 1929 után fejlődésnek indul a baloldali sajtó, akkor sikerül a belgrádi és zágrábi *Literatura*, *Stožer* és *Kultura*, valamint a ljubljani *Književnost* című marxista folyóiratnak jelentősen népszerűsíteni a marxista világnézetet, habár nem kerülhettek el bizonyos következtetlenségeket. (Ezzel, persze, nem mondjuk azt, hogy csupán ezek a folyóiratok foglalkoztak ilyen feladatokkal, sem azt, hogy csak ebben az időben voltak ilyen törekvések. Ezen a helyen azonban nem tárgyalhatjuk részletesebben mindezeket a mozzanatokat.) Teljeseb-

ben csak akkor mérhetjük föl ezeknek a folyóiratoknak a szerepét, ha szem előtt tartjuk, hogy a párt teljes illegálisának, a mozgalom szétzúzottságának korszakában jelentek meg, egy olyan időben, amikor az elmélet is meglehetősen zavaros volt. Ebben az időben „a párt súlyos csapást szenvedett el, csaknem teljesen szét volt zúzva, a párttagok és rokonszenvzők százaikat meg ezreit letartóztatták, elítélték és börtönbe vetették. A legjobb elvtársak közül igen sokat megkínóztak és kegyetlenül megölték... Ez volt a mérlege a munkásosztály ellenségével vívott egyenlőtlen harcnak”. (Tito) Ez a sajtó — noha helyenként következetlenül, sőt tudománytalanul tárgyalt egyes dolgokat — a maga idejében, amikor a munkásosztály és más társadalmi rétegek nem juthattak más marxista lapokhoz, jelentős szerepet játszott a munkásosztály politikai és eszmei nevelésében. Külön érdeme ezeknek a folyóiratoknak az, hogy bizonyos elméleti kérdéseket vetettek föl és tárgyaltak, jöhetnek ezekben is gyakran található klisészerűség, doktrinésrig, sőt Djuro Tiljak nevéhez fűződő vulgarizálás is. Ezek az időszaki kiadványok sok tekintetben tükörképei voltak a munkásmozgalomnak és a pártban uralkodó helyzetnek, de bizonyos értelemben előkészítői is a jóval későbbi eseményeknek. A munkásmozgalom és sajtójának eszmei hatására Kikindán megjelenik egy jelentős, esztétikai és társadalmi szempontból még nem eléggé felmért mű: az *Elvtársak könyve*. Ennek alapján az akkori hatalomtartók nagy pert indítottak Jovan Popović és több vajdasági, szerbiai, boszniai, horvátországi és szlovéniai író ellen.

A *Naša stvarnost* (1936), *Izraz* (1939), *Umetnost i kritika* (1939), *Naš život* (1936), a *Hid* (1934, illetve 1936) és több más folyóirat a január 6-i diktatúra után jelenik meg, egy olyan időszakban, amikor már konszolidálódik és erősödik a munkásmozgalom; amikor a párt kezdi visszazerezni a néptömegek bizalmát, s van ereje hozzá, hogy sorraiban szerveztesen, eszmeileg és más tekintetben is rendet teremtsen; amikor eléggé jelen van, később pedig döntő tényezővé válik a munkásmozgalomban és azonkívül is. Ebben az időszakban a baloldali sajtó egyes polgári írókra és egyik-másik polgári revülápra is hat. Még világosabb helyzetképet kapunk, ha tudjuk, hogy a vajdasági

munkásmozgalom nyomására még a *Letopis Matice srpske* című folyóirat is rövid időre megegyezést kötött a kommunista írőkkel (nemcsak a vajdaságiakkal), s hasábjain közzétette Branko Bajić, Vladimir Kolarov, Djordje Jovanović, Čedomir Minderović, Janko Djonović és mások műveit.

Abban a törekvésben, hogy leküzdjék a doktrinéséget és a dogmatizmust, meghatározzák viszonyukat a kulturális, tehát a politikai örökséghez is — abból a határozott álláspontból kiindulva, hogy a munkásosztály az egyetlen törvényes örököse a kulturális, politikai és anyagi javaknak —, a baloldali folyóiratok meglehetősen átfogó szerkesztési politikát alkalmaznak. A régi fogyatékoságok leküzdésére irányuló akcióban a baloldali sajtó a kezdetben némileg bizonytalanul áll a marxizmus-leninizmus pozícióin. Ez különösen abban jut kifejezésre, hogy nem eléggé tudományosan viszonyul az elmélethez. De ez már az erjedés, a problémák fölvetésének időszaka, az az idő, amikor megkezdődik a materialista felfogások különválása a nem materialista nézetektől. A mostani állapot homlokegyenest eltér az 1929. évitől, elsősorban a párt ereje és az elméleti fölkészültség tekintetében, a dialektikus módszer elsajátítására irányuló akarat és erőfeszítés, a marxista pozíciók melletti kitartás tekintetében. Nehézségek csak abból származnak, hogy bizonyos vonatkozásban még érezhető a frakciók csökevényeinek hatása, az ilyen meg olyan, elsősorban kispolgári származású opportunisták hatása. Ezeknek a csoportoskákknak, „elméletek”-nek és „elméletescskék”-nek a megnyilvánulásai 1940-ben már tisztán láthatók, amikor teljesen leleplezi őket a munkásmozgalom, és amikor kívülrekednek a baloldali sajtón és irodalmon, a marxizmust pedig bergsonizmussal, adlerizmussal, freudizmussal, új-kantianizmussal és ki tudja, mivel nem váltják föl, hogy a társadalmi fejlődés alapjául a „szociális” és szexuális ösztönt kiáltás ki, s „elméleteik”-ben semmibe vegyék az osztályokat és az osztályharcot, akár gnoszeológiáról, akár esztétikáról vagy politikáról volt is szó. A munkásosztály és élcsapatának ezen a téren tisztogató erői a munkásmozgalom általában növekvő tömegeihez tartoznak, mint ahogy az irodalomban és filozófiában tevékenykedő antimarkista erők a munkásmozgalom aláesés — politikai, eszmei és szer-

vezeti zűrzavar előidézésre törekvő — irányzatokhoz tartoznak.

Az 1939. és 1940. esztendő a munkásmozgalom politikai és eszmei sikereinek jegyében telik el. Ez már az elméleti megalapozottság, az ismeretek és tapasztalatok gyarapodásának és a káderek izmosodásának korszaka. Az 1941. esztendő beköszöntése előtt azonban ez az állapot nem más, mint a munkásosztályban, munkásmozgalomban és a pártban megteremtett konszolidálás törvényszerű megnyilvánulása. Az eszmei képzettség fokát az osztály forradalmi akciókésztségének oka mutatja meg.

III.

Vajdaság — ez az alapján véve és elsősorban mezőgazdasági tartomány — kifejezett példája a szüntelenül fokozódó gazdasági megoszlásnak. Nem teljesen megbízható (az esetleges eltérés ezúttal nem változtathat a lényegen), de egy általános kép megrajzolásához megfelelő adatok szerint 1931 táján a birtokosok 93,7%-a (kis- és középbirtokosok) a földek körülbelül 51%-át mondhatja a magáénak, a zsirosparaszttok és nagybirtokosok (6,3%) viszont a földek 49% tartják; a megművelhető terület 25%-a nagybirtokosok (0,2%) kezében van. A mezőgazdasági munkások és családtagjaik, valamint a bér munkára kényszerült törpebirtokosok gazdasági helyzete már 1930 körül nyomorúságos, a második világháború alatt pedig eléri a legmélyebb pontot. Az ipari munkásság helyzete évről évre szintén rosszabbodik. Ennek egyik oka a munkanélküliség állandó növekedése (a búza fokozott kivitele, valamint katonai és hadi szükségletek céljából való elraktározása miatt sok malomipari munkást elbocsátanak; a határvidékeken állami rendelkezések alapján a termelőkapacitást 50%-kal csökkentik, s az egész gyárparban tömegesen mondanak fel a munkásoknak; a helyzetet megnehezíti az a rendelkezés is, hogy ezeken a vidékeken nem szabad új gyárakat építeni, habár részben enyhítenék a munkanélküliséget); hasonlóan rossz a hatása annak is, hogy a tőke és a gyárpar Vajdaságból Szerbiába költözik; a szerbiai burzsoázia rendszeresen szegényíti Vajdaságot, és elnyomja, nincstelenségbe sodorja az itteni munkásságot és a nép szegé-

nyebb rétegeit; mindezt fokozza a tőkésnek kedvező adó-, hitel- és bankrendszer is. Ebben az időben a gyár- ipari, kisipari, vasúti és mezőgazdasági munkások létszáma az eltartott családtagokkal együtt — nem egészen pontos adatok szerint — 1 181 779. Ha mindehhez hozzáadjuk, hogy a mezőgazdaságban az átlagos napszám 8-10 dinár, a gyárparban pedig csupán kétszer annyi; ha figyelembe vesszük, hogy a második világháború kitörése folytán a közszükségleti cikkek ára mintegy 40%-kal felszökött, érthetővé válik, hogy a munkásság helyzete a kettős kizsákmányolás — „a vidék tőkésének és nagybirtokosainak, valamint a szerbiai imperialisták részéről történi kizsákmányolás”¹⁾ — körülményei közt szinte tragikusra fordult. Még nehezebb a nemzeti kisebbségek helyzete, elsősorban a mezőgazdaságban és élelmiszeriparban foglalkoztatott magyar bérmunkásoké, mivel őket nemcsak gazdaságilag nyomták el a szerbiai és vajdasági nagybirtokosok és tőkésék, hanem nemzetileg is. Ilyen gazdasági és szociális körülmények közt a munkásság és a szegényparaszttok számára nincs más megoldás, mint hogy lakadatlanul küzdjenek helyzetük javításáért, szem előtt tartva az egyetlen végső célt: a termelőeszközök átvételét, a burzsoázia és a nagybirtokosok hatalmának megdöntését, a munkásosztály fölszabadítását, az osztályuralom és az osztályok fölszámolását. Egyebek közt ezekkel a mozzanatokkal magyarázható a munkásosztály és a Kommunista Párt erőteljes hatása, különösen a párt konszolidálása után.

Ilyen gazdasági-szociális és politikai körülmények közt jelentkezik és fejti ki hatását — legnagyobb részét magyar és szerb-horvát nyelven — a vajdasági szociális irodalom, a jugoszláv szociá-

1) Az adatok és az idézet a JKP VI. tartományi értekezletén elhangzott beszámolóból valók. A referátumot Jusuf Tulic, a tartományi pártvezetőség szervező titkára terjesztette be. Az eredeti szöveget a JKSS KV történelmi levéltára őrzi.
A számaadatokat e sorok írója két okból minősítette „nem teljesen megbízhatónak”:

a) A JKP tartományi vezetőségének az illegális harc körülményei közt nem állhatott módjában teljesen rendezni a gazdasági adatokat, a munkások létszámának adatait stb.; erre nem is volt szüksége, hisz hozzávetőleges adatok alapján is kidolgozhatta a párt és a munkásosztály forradalmi tevékenységét meghatározó politikáját.
b) Egyes „történeszek” háború utáni művekben féltékenykedtek a beszámoló adatait, noha csak tájékoztató célzatúak.

lis irodalom szerves része. Külön figyelmet érdemel az a tény, milyen nagyszámú magyar író közölte alkotásait a munkás-, szocialista és a baloldali színezetű polgári lapok hasábjain, főképp a *Híd* marxista folyóiratban. Ha tudjuk, hogy ezen a területen 1910 és 1960 között körülbelül négyszáz szerző tette közzé szépirodalmi, filozófiai és tudományos munkáit, akkor biztosra vehetjük, hogy számuk a két háború közötti időszakban jelentős volt. A vajdasági magyar irodalom külön jellegzetessége, hogy a szocialista pártállású írók tekintélyes csoportja mellett szép számban vannak olyan liberális polgári írók is, akik nemcsak haladó gondolatokat visznek alkotásaikba — hol többé, hol kevésbé kifejezetten —, hanem megjelenítik az őket környező reális világot is. Ez a csoport túlmegy a szokványos liberális polgári felfogásokon, álláspontjaiban néha megközelíti a proletariátus nézeteit; elsősorban antifasiszta, ellenzi a nemzeti elnyomatást, szót emel a munkanélküliség és a munkások súlyos gazdasági és társadalmi helyzete ellen. Ezek az írók támogatják a munkásosztály akcióit és a szocialista írókat, gyakran összefognak velük több kérdés megoldása végett, s ugyanazokban a sajtószervekben közlik írásaikat, amelyekben a szocialista írók is. Jellemző erre a helyzetre, például, a következő adat: a szuboticei *Napló* kultúrrovátát 1923 és 1928 között Haraszti Sándor magyarországi kommunista emigráns szerkeszti, s főleg a haladó írók műveit közli, a haladó nézeteket népszerűsíti. Nem kisebb jelentőségű Csuka Zoltán 1928-ban kiadott *Kéve* című antológiája sem, amelyet a vajdasági magyarok és az akkor Vajdaságban élő politikai emigránsok költeményeiből szerkesztett, s amelyben széleskörű összefogást teremtett meg. Antológiájában a modern, de kifejezetten szociális Mikes Flóris (Fischer Miklós) is helyet kapott. Ilyen körülmények között a szociális irodalom kövénysza az irodalomnak általában.

A tudatos szocialista erők mind több kulturális és politikai megmozdulásban jutnak vezető szerephez. Papp Pál, a JKP KV tagja, szuboticei és vajdasági tartózkodása idején erősen hatott az itteni magyar irodalom fejlődésére és a *Híd* jellegének meghatározására. Ez a tudományra szomjas, mindig tevékeny értelmiségi 1932-ben, egészen fiatal korában, a szuboticei *Tovább* fo-

lyóiratban lépett nyilvánosság elé a dialektikus materializmusról szóló munkájával. Ebben az időben és később is finom akvarelleket fest. A szó és a szín, az ember és a cselekvés kedvelője, a marxista *Híd* szerkesztője programot alkot az OMPOK-nak (Živan Milisavac és Fedor Kiselički tanúskodik róla), megszervezi a népfelkelők első rádióállomását a Zágráb melletti Sljeme hegyen. Papp Pál sok írását még homály fedti, mert többnyire álnévvel közölte őket különféle folyóiratokban és lapokban, s nemcsak magyarul írt. Hősi halála csak megerősítette életútjának határozottságát. Mayer Ottmár, a szuboticei járási pártvezetőség titkára és a JKP tartományi vezetőségének tagja, a *Híd* szerkesztője — azok közé a kommunisták közé tartozik, akik 1936-ban az utópista *Hídből* marxista folyóiratot csináltak —, ez az igen ötletes propagátor és vitázó, kiváló stilisztza és emberszerető író 1941-ben roppant tragikusán fejezte be életét. Útjának utolsó szakasza megérdemli, hogy egy avatott tollú író tragikus poémát költson róla. Cseh Károly jelentős elbeszélő, és nemcsak a szociális irodalom egyik úttörője, hanem 1911 óta a kommunista mozgalom egyik élharcosa a Tisza mentén. 1941. június 21-én internálták, aztán eltűnt egy magyarországi gyűjtőtáborban. Schwalb Miklós szerkesztője a *Kultúra* című lapnak, melynek csupán első száma jelent meg. Szakszervezeti munkás, jó tollú novella- és regényíró. Már apja szocialista volt, s gyermekelbeszéléseket, marxista filozófiai értekezéseket és más műveket írt. Schwalb Miklós munkás és kommunista (nem tudtam megállapítani, hogy be volt-e szervezve). 1934-ben kiadja a *Fiú a konyhából* című regényét, letartóztatása előtt pedig (1941-ben) befejezi nagy művét, az *Elkopott emberek* című regényt. Ez az alkotása, sajnos, nem érte meg a kiadást, mert felesége, a rendőrségtől való félelmében, a kéziratot elégette. A *Fiú a konyhából* szerzője a munkás szemével nézi a munkás életét, s nem kívülről közeledik hozzá. Ebben a tekintetben eltér a vajdasági magyar írók egy részétől, a korabeli vajdasági szerbhorvát irodalomban pedig Bogdan Teodosin prózáján kívül egyáltalán nincs megfelelője. Dr. Atlasz János, ez a nyugtalan költő, esszéíró, szociológus — az ő apja is szocialista volt —, ez a vitázó kedvű irodalmár eltűnt a hábo-

rú viharában. Ősz Szabó János novellairó, ez a szüntelenül kutató, megnyugvást sosem találó ember tragikusan és csaknem nyomtalanul tűnt el. Simokovics Rókus költő és novellairó, a *Híd* felelős szerkesztője, Bácska megszállásának első napjaiban szintén eltűnik. Löbl Árpád gazdag munkásságot fejt ki az esszéírásban, politikában, szociológiában, szépprózában, irodalomtörténetben, történetírásban, filozófiában; részt vesz sok akkori akcióban, harcostárs számtalan ösztörcsapásban. Gál László — ez a roppant tudásszomjú kultúrmunkás, a *Bácsmegyei Napló* és a *Híd* munkatársa — sok haladó poétikus írás és néhány verseskötet szerzője. Külön érdemeket szerzett a hazai humor fejlesztésében, a *Grimasz* című heti vicclap szerkesztésével, és nagy politikai felelősséget is vállalt. Laták István munkás, ha jól tudom, a *Szervezett Munkás* szakszervezeti lapban közli első írásait. Ez a lap 1923-ban, Belgrádban indult, s nemsokára Szubotićára helyezik át. Első könyve — a *Kolduslázak* — 1928-ban hagyja el a sajtót. Ezt követi 1929-ben a *Düh*, ugyanebben az esztendőben a *Kültelek*, 1939-ben a *Szürke napok*, 1940-ben az *Egy élet árad*, 1941-ben a *Vásár*. Ugyanabban az évben, miután a *Híd* felelős szerkesztőjét börtönbe vetették, ő jegyzi a folyóiratot, amely januárban, februárban és márciusban *Világkép* címmel jelenik meg.²⁾

Szerb-horvát nyelven a szociális irodalom általában a szocialista mozgalomban, közelebbről meghatározva az OMPOK-ban sarjad ki, fejlődik és lombozódik. Igaz, Vladimir Kolarov még 1932-ben jelenteti az *Egy nagy gyár kis munkásnőjéről*³⁾ című poémáját — ezt a vádiratot a munkásosztály akkori súlyos helyzetéről. Vladimir Kolarov a belgrádi és zágrábi szociális irodalomra támaszkodik, a vajdaságiak közül pedig Jovan Popović és főleg Stevan Babin mellé zárkózik. Poémája egyébként naturalizmusa tekintetében igen közel áll Babin költészetéhez. Kolarov legértelmezesebb munkássága azonban egybeesik az OMPOK működésével. Igen kiemelkedő szereplője ennek a mozgalomnak.

2) A vajdasági magyarok itt tárgyalt irodalmára vonatkozó adatokat Steinitz Tibortól, dr. Löbl Árpádtól, Laták Istvántól és dr. Sztáncsics Andrástól kaptam. Ez úton is köszönetet mondok nekik fáradságukért.

A szerb-horvát nyelvű szociális irodalom sok feladatot tűzött maga elé. Ezt az irodalmi-szociális mozgalmat küldetése teszi izmossá, az, hogy olyan osztálynak a kifejezője, amely megoldhatja a társadalmi ellentéteket, valamint az, hogy tudatában van felelősségének. Egyszerre több irányban kell tevékenykednie. A társadalmi és az irodalmi folyamat párhuzamosan halad. Míg folyik a harc a munkásosztály politikai érvényesüléseért, a haladó írók azért küzdenek, hogy polgárjogot vívjanak ki a munkásosztálynak az irodalomban. Pontosabban: a vajdasági gyöngyöletről szóló burzsoá mítosz szeriefoszlik, amikor az irodalomban fölbukkan a városi és a falusi proletariátus. Vladimir Kolarov *Holnap aratnak* című versében (1937) feltárja a falu problémáját, megmutatja a gazdák, szegényparasztkok és a mezőgazdasági munkások társadalmi helyzetét, s összefűzi a szegényparasztkok meg a mezőgazdasági bérmunkások sorsát. A legszebb verssorokat az idénymunkásokról írja, gyűlöletének lavináját pedig az uzsorásokra és a kereskedőkre zúdítja. A két esztendővel később költött *Aratás*-ban rajongásának minden melegét az általányban dolgozó munkás felé sugározza, a zsirosparasztot elítéli. Itt már lényegbehatóbban fedi fel a vajdasági falu megosztottságát. Dejan Brankov 1938-ban a *Zakarašje* című alkotásában nagy figyelmet szentel a vajdasági élet dehumanizálásának, két esztendővel később pedig a *Zöld utcában* is. Ugyanazzal foglalkozik, némileg más módon, Branko Bajić is a *Magasrangú látogatókban*. Živan Milisavac, Bajićnak ezzel az elbeszéléssel foglalkozva, megállapítja: „Az elbeszélésben ügyesen és arányosan fölépített díszletek mögött meglátjuk az akkori valóság másik oldalát: emitt visszafojtott elégedetlenség, amott az ilyen állapotok semmibe vévése, egyes emberek kezük a fülükre tapasztják, hogy ne hallják a nyomorgók jajkiáltásait, behunyják szemüket, hogy ne lássák a valóságot, és fokozzák a szipolyozást.”⁴⁾ Miloje Čiplić — polgáriró, aki mindjárt a kezdetben magáévá teszi az antifasiszta és népfront-elveket, s mindjobbán

3) Az *Egy nagy gyár kis munkásnőjéről* című poémát, amely külön kötetben került nyilvánosság elé, Spasoje Vasiljev (Dušan Vasiljev fiúve) melegen köszöntötte Jeremije Zivanović *Venac* című folyóiratában.

4) Živan Milisavac: *Posmrtni susret peto- rice*. Matica srpska, Novi Sad. 1949.

közeledik a proletáriátus pozícióihoz — csaknem minden művében a kispolgári világgal, a régi pillérek omladozásával és az egykori erkölcsök csődjével foglalkozik. E sorok írója szerint azonban Bogdan Teodosin festi a leghatásosabb képet a mezőgazdasági munkás helyzetéről. Teodosin a saját munkástanulmányait alapján és avatott tollal örökíti meg világát.

A fiatal írók ifjú szociális irodalma kiterjed a szerelmi lírára is. Fénycsóvjukat az aktív emberi viszonyokra irányítják, s megvetik a polgári költészet csaláit. Branko Bajić már 1938-ban, a *Ha azt mondja az ember: boldogság* című versének zárósorában — „boldog lenni csak azért, mert emberek vagyunk” — megadja az első és nélkülözhetetlen meghatározó elemeket. Két esztendővel később Vladimir Kolarov megírja lírai melegségű költeményét: *Reči za moju drugaricu*. Erre joggal alkalmazhatók a költő szavai: „napos oldalról nyíló ablak”. Ebben a versében közelebből meghatározza két fiatal viszonyt, szorosabban beleszóvi őket a széles arcvonalon vívott harc mindennapjaiba.

Viktor Rozencvajg a szociális irodalomban — a többiektől eltérően — többet foglalkozik általánosabb kérdésekkel, a harcoló ember általánosabb érzelmeivel. Talán pontosabb volna ha azt mondanánk, hogy Rozencvajg elsősorban a meditáció felé hajlott, vagy az akcióköltészet meglehetősen ártalmatlan sarkú meditatív formája felé. 1940-ben Kolarov is — ha így mondhatjuk — az általánosabb irány felé indul, amikor a fogházban megírja *Sorokba foglal szavakat mondok* című, hangsúlyozottan aktivista versét:

„Soraim
nem is szólnak
hozzátok,
jóllakottakhoz,
bőfőgőkhöz
és nagyhasúakhoz!
Vigye az ördög
a rimelésünk!
Hideg
és éhkoppos
a mi teletésünk.

— — — — —
Nem vagyok bankár —
szelvényt nem ollózik.”

Mindenképpen ide sorolható az OM-POK nem himnuszos himnusza, a *Hajnal*, amelyet Vladimir Kolarov a *Naš život* második számában tett közvé. E két általánosság között az a különbség, hogy Rozencvajg a motívumok szintetizálására törekszik, s igyekszik puha meditalásba olvasztani őket, ez pedig nehezen bírja el az adatok domboruságát; Kolarov viszont az életből vett adatból indult ki, s erre építi föl a közös emotív és megismerési nevezőt. Miloje Ciplić általánossága, költészetének egy részében, inkább intellektuális-bölcseleti megnyilatkozás, mint megismerési-tapasztalati.

Ez a még fiatal, de már átütő erejű és befolyásos szociális irodalom a már beérkezett haladó és szocialista fővárosi írók segítségével — különösen a *Naš život* hasábjain — erőteljes hatással van a polgári írókra, elsősorban Boško Petrovićra, aki kétségtelesen a leghaladóbb közöttük, továbbá Mladen Leskovacra, Zarko Vasiljevićre, Alfred Rozencvajgra, részben Bogdan Ciplićre is (az utóbbinak „köszönhető” hogy többé nem jelenik meg a *Vojvodjanski zbornik*⁵⁾. Ennek a hatásnak — mondhatnánk talán nyomásnak is — az ereje azon is meglátszik, hogy a Szerb Matica kénytelen volt a *Letopisban*, *Évkönyvében* és a *Glasban* olyan kifejezetten haladó írók műveit is közölni, mint amilyen Djordje Bajić, Čedomir Mindeirović, Janko Djonović, Vladimir Kolarov és Branko Bajić.

Egyáltalán nem véletlen, hogy ez az erős írócsoport kezdetől fogva részt vesz a forradalomban. Közülük Vladimir Kolarov, a JKP észak-bánáti területi vezetőségének tagja esett el elsőnek — 1941. július 26-án, Becske-reken.

Ugyanennek az esztendőnek ugyanabban a havában, Kerestinacban kivégezték Viktor Rozencvajgot. Miloje Ciplićet, ezt a következetes antifasisztát szintén golyó terítette le, 1941. október 17-én, Belgrádban. Branko Bajić, a JKP tartományi vezetősége politikai irodájának tagja 1942 októberében esett el, Noviszádon. Dejan Brankov, a JKP dél-bánáti kerületi vezetőségének szervező titkára 1942 novemberében, Romániában vesztette életét.

5) Zivan Milisavac: *OMPOK*, Progres Kiadó, Novi Sad, 1959.

IV.

A szociális irodalom, a munkásosztály vállalkozásainak és harcának egyetlen hiteles irodalmi kifejezője, magyar nyelven a *Híd*-ban és néhány más lapban tör utat magának az olvasók felé, szerb-horvát nyelven pedig a *Naš život* és részben a *Vojvodjanski zbornik* folyóiratban, valamint itt-ott, a Szerb Matica sajtószerveiben. A szocialista írók, természetesen, nemcsak kapcsolatokat tartottak fenn egymással, hanem együtt is működtek, tenkéntet nélkül arra, hogy milyen nyelven írtak. Valamennyien ugyanannak a munkásosztálynak az érdekeiért szálltak sikkra, s mindannyiukat ugyanaz a kommunista párt vezette.

Ennek az együttműködésnek egyik megnyilvánulását láttuk 1937. május 23-án, Becskereken, amikor Vladimir Kolarov kezdeményezésére kulturális-politikai manifesztációt szerveztek. A *XIX. századbeli vajdasági kultúra napja* címmel. Ezen, többek között Jovan Popović Sterijáról beszélt, Löbl Árpád tanulmányt olvasott föl arról, milyen hatással volt Petőfi és Ady a vajdasági költészetre, Nikola Petrović pedig az ifjúságnak a vajdasági kulturális örökséghez való viszonyát tárgyalta. A műsor művészeti részében a belgrádi egyetemi hallgatók *Samo-pomoć* szövetkezetének szavalókórusa előadta Zmaj és Jakšić néhány költeményét, Takács Magda pedig Petőfi-és Ady-verseket szavalt. Živan Milisavac — akinek az OMPOK című

könyvből merítettük a fenti adatokat — a következőket jegyezte föl erről a találkozóról: „A vajdasági kulturális élet haladó erőinek szemléje volt ez. Emellett ez volt az első kulturális megnyilvánulás és általában az első megnyilvánulás a régi Jugoszláviában, amelyen szerbek és magyarok együtt léptek föl; amelyen nemcsak a szerb, hanem a magyar kultúráról is szó volt, s amelyen egyenrangúan használták a szerb-horvát és a magyar nyelvet. „Kulturális és politikai szempontból egyaránt jelentősnek tekintjük ezt a manifesztációt, de a maga nemében nem volt az első a régi Jugoszláviában. Az expresszionista *Ut* c. folyóirat — ez 1922-ben jelent meg Noviszádon — már jóval a becskereki találkozó előtt rendezett olyan irodalmi matinékat, amelyeken szerbek és magyarok a saját nyelvükön olvasták fel műveiket. Ilyen manifesztációkat, természetesen, korábban is és később is szerveztek. Ha azonban nem értünk is egyet Živan Milisavac téves megállapításával, teljesen elfogadjuk értékelését a vajdasági szociális, haladó irodalom művelőiről. Ez így hangzik: „Egy haladó mozgalom soraiban küzdve, munkásságuk tetemes részét a közelmúlt fenyegető veszélye, a faszizmus térhódítása és a háború réme ellen vívott harcnak szentelték... Az új idők új erőket szültek”⁶⁾

6) Živan Milisavac: *OMPOK*, Progres Kiadó, Novi Sad, 1959.

Korom Tibor fordítása